

(FONOTAKTICKÉ) PRAVIDLO

- pravidlo = zobecnění, které vyjadřuje to, co je pravidelné
- říká, že se něco (ne)děje/(ne)platí za určitých podmínek
- obecně: $j R p$, tj. *jednotky ve vztahu k podmínkám*

- pravidlo by se nemělo týkat izolovaných jednotek a zároveň izolovaných podmínek (např. foném x se nevyskytuje před fonémem y)
- čím obecnější pravidlo, tím lepší

Příklady

- v angličtině se foném $/\eta/$ nevyskytuje na začátku slov
- v češtině na konci slova afrikáty nestojí před $/ř/$
- v češtině znělé obstruenty nestojí před neznělými obstruenty

Formulace pravidla

- množiny jevů postižených pravidlem musí být jednoznačně vymezené
- ve fonologii jsou jak *j*, tak *p* primárně definovány fonologicky
- mimofonologické vymezení je méně žádoucí, resp. je sporné
např.:
 - ? „počáteční kombinace dvou velár se v češtině nevyskytují na začátku slov domácího původu“ (srov. *khaki*)
 - ? „kombinace dvou stejných konsonantů nejsou v češtině možné uvnitř morfému“ (srov. *oddálit*)
- ve fonotaktice jsou jednotky *j* obvykle fonémy a podmínky *p* se týkají kontextů/situací, v nichž se fonémy (ne)mohou vyskytovat

Základní typy kontextů

	<i>Segmentální</i>	<i>Suprasegmentální/ prozodické</i>
<i>Pozice</i>	<ul style="list-style-type: none"> • např. začátek slabiky, třetí foném v pořadí 	<ul style="list-style-type: none"> • např. přízvučná slabika, popřízvučná slabika, začátek mluvního taktu
<i>Souvýskyt/ kombinace</i>	<ul style="list-style-type: none"> • např. palatály před nepalatálami, sonory mezi dvěma konsonanty 	<ul style="list-style-type: none"> • např. slabika se stoupavým tónem, slabika s vedlejším přízvukem

Vymezení množin fonémů

- obvykle definovány paradigmaticky, tj. distinktivními rysy
např.: palatály; znělé konsonanty; dlouhé vokály
- mohou být definovány i syntagmaticky
např.:
 - fonémy fungující jako jádro slabiky
 - „labiály, které v češtině na začátku slabiky nemohou stát před více než jedním konsonantem [tj. /p/, /b/, /f/], se nikdy nekombinují s jinou labiálou“ (srov. /vmň/ *vměstnat*)
- to pak ale může být jen jiná definice kontextů
- podobně se suprasegmentálním/prozodickým vymezením

System fonémů v češtině: konsonanty

	Labiální		Alveolární		Palatální		Velární	
	nez.	zn.	nez.	zn.	nez.	zn.	nez.	zn.
Explozivní	/p/	/b/	/t/	/d/	/tʰ/	/dʰ/	/k/	/g/
Frikativní	/f/	/v/	/s/	/z/	/š/	/ž/	/x/	/h/
Afrikátní			/c/	/d͡z/	/č/	/d͡ž/		
Nazální	/m/		/n/		/ň/			
Mimo proporcionální systém (izolované): /r/, /l/; /j/; /ř/								

System znělostních archifonémů

	Labiální	Alveolární	Palatální	Velární
Explozivní	/P/ [p, b]	/T/ [t, d]	/Ť/ [c, ʧ]	/K/ [k, g]
Frikativní	/F/ [f, v]	/S/ [s, z]	/Š/ [ʃ, ʒ]	/X/ [x, ɦ]
Afrikátní		/C/ [[̂] ts, [̂] dz]	/Č/ [[̂] tʃ, [̂] dʒ]	

System fonémů v češtině: vokály

	Přední		Střední	Zadní	
	vysoké	středové		vysoké	středové
Krátké	/i/	/e/	/a/	/u/	/o/
Dlouhé	/ī/	/ē/	/ā/	/ū/	/ō/
Diftongální	/ë/ [ɛɯ]		/ä/ [aɯ]	/ö/ [oɯ]	

TŘÍDY FONÉMŮ V ČEŠTINĚ

E = explozivy

A = afrikáty

F = frikativy

N = nazály

J = nenazální sonory

S = sonory

L = likvidy

O = obstruent

C = konsonant

V = vokál

= hranice (fonologického) slova

_ = místo výskytu (C_C = výskyt mezi dvěma konsonant, E_# = výskyt mezi explozivou a koncem slov)

L = labiály

A = alveoláry

P = palatály

K = veláry

Iniciální	Mediální	Finální
/řeka/ řeka	/dePřSkī/ <i>debřský</i> (adj. od <i>Debř</i>)	/hořČ/ <i>hořč</i> (pivovarský termín)
/řňavī/ řňavý „řezavý, ostrý“ (nářeční)	/vňitřňī/ <i>vnitřní</i>	/kejř/ <i>Kejř</i> (příjmení)
/řka/ řka	/pejřka/ <i>pejřka</i> „pýřavka“ (lidově)	/pePř/ <i>pepř</i>
/řvāT/ řvát	/TřpiT/ <i>třpyt</i>	/keř/ <i>keř</i>
/tři/ tři	/petřvalT/ <i>Petřvald</i> (název obce)	/oteFř/ <i>otevř</i> (imper. sg., nářeční)
/dři/ <i>dři</i> (imperativ sg.)	/oteFřhuba/ <i>otevřhuba</i> (nadávka)	
/břve/ <i>Břve</i> (název obce)	/dveňňī/ <i>dveňní</i>	
/třmen/ <i>třmen</i>	/miřte/ <i>miřte</i> (imperativ pl.)	
/Křtini/ <i>křtiny</i>	/vňiTřhmaT/ <i>vnitřhmat</i>	
/XřbeT/ <i>hřbet</i>		